

onbebouwd en met heide begroeid land beteekent) staande woningen, die de *veldhuizen* genaamd werden.

voir des te beter doen mochte, soo hebbe niet by der Nacht, maer met den kriecken van den dag den storm laten beginnen, zynde de Regimenten des nachts op haer Posten gemarcheert en aldaer blyven staen tot het kriecken van den dag: het teeken, als men aengaen soude, waren twee schooten uit Mortiers met Granaten, maar de Locht mistig zynde was het sonder effect, maar den dagh komende, gaf ik ordre, aen myn Regiment, siende, dat den Vyandt begoste haer Geweer te losfen, daer tegens d' onse al chargeerende aan de Graven avanceerden: het lot was alsoo gevallen, dat myn Regiment en dat van Collonel Eybergen d' Attacque hebben gedaen, tusschen de Velthuiser watermoolen en Frensweger Poorten, Gockinga tusschen d' Ulser poort, en de beide Vriesse Regimenten van de Collonels Swartsenburg en Bourmannia hebben de Princepoort tusschen haer beiden gehad: de scherpste Attacque en tegenstant is geweest op de Posten van de 3 Groeninger Regimenten, te weten het myne, Gockinga en Eybergen, want de Hooftwacht ging voort tegens myn en Eybergens Regiment staen, en tegens de Vriesse Regimenten was de Post van 's vyands Ruitery te voet: myn Regiment is geleit, by den Collonel Tamminga en myne Lyfcompagnie, by d' absentie van myn Capitein luitenant, door den Capitein Metstaek en myn vendrich Dalvigh: overmidts ik oock den Collonel Eybergen uit Coevorden, by het Regiment in 't velt getrocken, en in desselfs plaetse geduurende dese Expeditie den Lt. Collonel Deen wederom daer binnen gelegd, zynde alsoo deze Compagnie geleit door myn Cousyn Rabenhaupt: den vyandt is daer binnen aan Ruiters, Dragonders en Voetvolk sterck geweest, als UED. Mog. uit de nevensgaende lyste zult gelieven te sien: daer binnen zyn veroverd 3 Standaerden en

den. Bij deze huizen werd de kerk gebouwd, en zoo ontstond het dorp *Veldhuizen*. (*)

H 5

Waar

een Vaendel, d' overige 3 vaendels heeft den Grave van Benthem op zyn Huis tot Benthem; aan onse zyde is gebleven den Vendrig Claes Coenders van d' oversten lieutenant Cruys compagnie, den Edelman van 't Kanon Pieter van Kolenberg en 10 a 12 gemeene, daer onder den Gefryter van myn compagnie, als Vendrig Dalwig en noch een soldaet, den Capitein Writzers, item de beide Vendrigs Kohler en Marwe, en verscheidene gemeene van myn en 't Eybergsche Regiment, zyn gequetst: het gevecht heeft ontrent 3 quartier uurs geduurt, den Vyandt retireerde wel op 't casteel, zynde een huis, rondom met een wal voorsien; maar d' onse niet tegenstaende den vyandt, twee stukken kanon gebruijcken, echter aendringende, ging alles op eenmaal over, roepende om quartier: Ik hebbe den Capitein Asterhuis met zyn en 2 andere compagnien te voet, daer binnen gelaten, en ben met de Regimenten te voet wederom herwaerts in 't Leger gekomen: achte verders tot myn Dessein voor goet, om daer tot Nieuwenhuis, vermits de goede gelegenheid van de Plaetse, een Magazyn op te reichten. Waarmede eindigende in 't Leger tot Veldhuizen den 28 Maart 1674.

C. RABENHAUPT Baron
tho Sucha.

De lijst der gevangenen was bij dit rapport gevoegd. Dezelve bestonden in 21 officieren en ruim 600 gemeenen, deels kavallerie, deels infanterie. Des middags, na de verovering der stad Nieuwenhuis, hield de generaal met al zyne officieren, aldaar eenen deestigen maaltijd. Des avonds keerde hy in zyn hoofdkwartier te Veldhuizen terug.

(*) De geleerde JUNGIIUS meent, dat dit dorp zijnen naam ontvangen heeft van de opene en vruchtbare *velden* (ab aper-

Waar vele boerschappen een kerspel uitmaken, heeft men, bij de invoering des Christendoms, de kerk zoo wat in het midden der boerschappen geplaatst, opdat de ingezetenen van alle boerschappen dezelve gevoegelijk bezoeken konden. Zoo heeft b. v. *Schutterop* de boerschappen *Samern* en *Sudendorp* aan de eene, en *Wengsel*, *Neerlage*, *Quendorp* aan de andere zijde. *Ulzen* ligt in het midden der menigvuldige, onder dit dorp behorende boerschappen. Zoo ook *Emmelenkamp*. *Veldhuizen* heeft aan de eene zijde de groote boerschap *Esche*, en aan de andere *Graasdorp*, *het Woud* enz.

Boerschappen, die heel ver van de Parochiekerk liggen, zijn in lateren tijd, aangelegd. Zoo is b. v. de *Pikardij*, oorspronkelijk *Ernstdorp* genaamd, op bevel van graaf ERNST WILHELM eerst in 1663 begonnen. JOHAN PICARDT, predikant en med. doctor te Koevorden, schrijver van het belangrijk werk: *Drentsche oudheden*, had, benevens zijnen zoon, het bestuur over den aanleg dezer volkplanting. De bischop van Utrecht, JOHANNES VAN VERNEBORCH, onder wiens geestelijk opzigt alle kerken in het Nedergraaffschap stonden, liet met toestemming van graaf BERNHARD, in het jaar 1370, de kerk te *Veldhuizen* naar *Nieuwenhuis* verplaatsen. (*) De pastoor van *Veldhuizen*, STEPHANUS FABER, bewees inusfchen aan

deu
tis et feracibus campis) waarmede het omringd is. Codex dipl. N° 55, pag. 111. Dit is echter eene dwaling.

(*) JUNGIUS, Codex Dipl. pag. 367.

den opvolger van voorgemelden bischop, FREDERIK van *Blankenheim*, dat de plaats, waar de kerk vooreen gestaan had, veel gelegener voor de gemeente was, dan de tegenwoordige; daar men, wegens den verren afstand en de slechte wegen, vooral des winters bij hoog water, de stad *Nieuwenhuis*, niet zonder gevaar konde bezoeken; dat ook de verplaatfing der kerk, zonder wettige redenen en tegen den wil der gemeente, geschied was. Hij verzocht derhalve, in den naam der gemeente, dat de kerk weer op de vorige plaats mogt gezet worden. De bischop, na zich hierover, door SWEDERUS HUBTING, kanonnik te Oldenzaal, berigt te hebben doen geven, stond dit verzoek toe, gelastende in het jaar 1410, dat de kerk weer naar *Veldhuizen* zoude verplaatst en in alle vorige regten hersteld worden; voorts, dat men alle kerkelijke gereedschappen, onder welke de *doopsteen* uitdrukkelijk genoemd wordt, aan haar zoude terug geven. Te *Nieuwenhuis* zoude slechts eene kapel blijven, waarin, met toestemming van de bestuurders der kerk te *Veldhuizen*, en voorbehoudens de regten derzelve, op eenen gelegenen tijd, de misfe konde gevierd worden. (*)

Om de kerk te *Veldhuizen* weer op te helpen, bewilligde de bischop in het jaar 1411, aan alle boetvaardigen, die deze kerk vlijtig bezoeken, of aan het herstel derzelve naarstig arbeiden, of ook het zij bij testament, het zij door vrijwillige schenking

(*) JUNGIUS, Codex Dipl. pag. 317.

king, de inkomsten derzelve vermeerderen zouden, eenen aflat van *veertig dagen*. (*)

In het begin der hervorming was hier slechts een predikant. Naderhand stelde graaf ARNOLD hier, gelijk elders bij groote gemeenten, eenen tweeden leeraar aan, die te *Nieuwenhuis* woonde, en als hulp-prediker de beide gemeenten bedienen moest.

In het kerspel ligt het van ouds beroemd adelijk huis *Esche*, waarvan de boerschap *Esche* haren naam draagt. Dit huis wordt ook wel *Oedinghof* genoemd. Nabij het dorp ligt het huis *Schulenburg*. Beide huizen werden in vroegere dagen, door ééne familie, die van *Munster*, naderhand door die van *Dedem*, vervolgens door die van *Grimmern* bezeten, van welke laatste het huis *Schulenburg*, op die van *Stampa*, een *Vriesch* geslacht, overgegaan is. Het huis *Esche* is aan de familie van *Übbena* gekomen. In den Nederlandschen vrijheids oorlog, en wel in het jaar 1593, als de Spanjaarden de vesting *Koelvorden* vergeefs belegerden, hadden de ingezetenen der boerschap *Esche* zich op dit huis verschanst. Edoch, het duurde niet lang, of gebrek aan levensmiddelen en de al te sterke opeenhooping van menschen, in eene zoo kleine ruimte, veroorzaakten eene pestziekte, waaraan dagelijks velen stierven, en noodzaakten het overschot, het huis aan de Spanjaarden in te ruimen, die nu, de daar bij een ge-

(*) JUNGIVS, Codex dipl. pag. 319.

gebragte goederen roofden, en de arme boeren deernlijk mishandelden.

In dezelfde boerschap liggen nog twee voorname hoven, namelijk de *Scholten* en *Theisinghof*, welke oudtijds bijzondere geregtigheden hadden, en van de provincie Overijsel, aan de graven van Bentheim, ook bijzonder ter leen gegeven werden. Nog is in dit kerspel het voormalig adelijk huis *Gemmenburg* gelegen, van zijnen eersten bezitter JOHAN VAN GEMMEN dus genaamd, die het, met zijne gemalin, eene natuurlijke dochter van Bentheim, verkreeg. Ook zijn de *Scholtenhof* van *Graasdorp* of *Graasterop* en het boerenerve *Olthuis*, in vroegere eeuwen, adelijke burgen geweest. In de nabijheid van Veldhuizen viel, den 21 April 1674, een ernstig gevecht, tuschen de Munsterschen en Hollanders, voor, waarvan de omstandigheden, door JOHAN VAN ALPEN, den geschiedschrijver van CHRISTOPHER BERNHARD VAN GALEN, dus verhaald worden: De Hollandsche generaal RABENHAUPT rukte met 8000 man, in het graaffchap Bentheim, en tastte de Munsterschen aan, die, om zich tegen de strooperijen uit Koelvorden te beveiligen, in haast *Nieuwenhuis* bevestigd, en met eenige kompagnien ruitery en voetvolk bezet hadden, welke, niet bestand tegen de aandringende overmagt, weldra de stad overgaven en krijgsgevangen gemaakt werden. Van *Nieuwenhuis* rukte de generaal RABENHAUPT op Noordhoorn, waaruit de Munsterschen, na eene geringe tegenwerf, terug trokken. Bij Gronouw en Losser in Twate, pos.

posteerden zij zich weer, en trokken, van alle zijden, versterking aan zich. **RABENHAUPT**, die hen op den voet gevolgd was, het gevaar bemerkende, waarin hij zich met zijn klein leger bevond, retireerde op Oldenzaal. De Munstersche generaal **NAGEL** zond den oversten **MASBACH** met 300 ruiters vooruit, om den vijand in het oog te houden, en hij zelf volgde met het hoofdkorps de Hollanders op den voet na. **RABENHAUPT** had, om den aftogt te bespoedigen, zijn leger verdeeld, en aan den lieutenant kollonel **EIBERGEN** bevel gegeven, met 1500 man op *Nieuwenhuis* te retireren; terwijl hij zelf, langs den naasten weg, Koevorden zocht te bereiken. Zijne achterhoede werd intuschen door **MASBACH** geslagen, en met het overig gedeelte kwam hij, na de bruggen, welke hij overgetrokken was, afgebroken te hebben, gelukkig binnen de vesting.

EIBERGEN was zoo gelukkig niet: hij had zich dicht bij Veldhuizen, op eene moerasfige plaats, door middel van eene houten verschanfing, bevestigd; zijne veldstukken wel geplaatst hebbende, vreesde hij de Munstersche ruitery niet. Deze sloot hem intuschen op eenen zekeren afstand in, en wachtte het voetvolk af, hetwelk de verschanfing bestormde, in de eerste woede vele menschen doodde, en het overschot, met 10 vaandels gevangen nam. De daarop spoedig volgende vrede, den 22 April 1674 te Keulen gesloten, maakte aan de verdere vijandelijkheden een einde, en ver-

verloste **EIBERGEN** en de zijnen uit de Munstersche gevangenschap. (*)

Den 30 Aug. 1816 ontstond in het dorp Veldhuizen, des achtermiddags om 2 ure, een verschrikkelijke brand, welken de onvoorzigtigheid eener vrouw, die vlas bij het vuur droogen wilde, veroorzaakte. In eenen korten tijd werden daardoor 54 gebouwen vernield. De menschenvriend merkte, bij deze droevige gebeurtenis, met genoeg en de weldadigheid der ingezetenen van het graaffschap op; daar elke stad, vlek, dorp en boerschap, zich als om strijd beijverde, om, door vrijwillige geschenken van koren, kleederen en geld, de ellende der ongelukkige inwoners van Veldhuizen te verzachten, en hen in staat te stellen, hunne afgebrande woningen weer op te bouwen.

U L Z E N,

een dorp of vlek met een uitgestrekt kerspel. Voorheen was dit kerspel het grootste in het geheele graaffschap, daar niet alleen *Wilsum*, maar ook *Lage*, op wiens kasteel het geestelijk geregt van den bis-

(*) **VAN ALPEN**, de vita est rebus gestis Christophori Bernardi. Pars II. pag. 385.

De plaats, waar dit gevecht voorviel, heet nog de *bisshopspoel*, en in de nabijheid van dezelve vindt men eene plek, die het kerkhof der Hollanders genaamd wordt. Na den slag kwamen de Munsterschen met hunne gevangenen in Nieuwenhuis terug, waar zij drie dagen vertoefden. De stad had hiervan groote onkosten. In de rekening zijn ze op 1200 Rijksd. aangeflagen.

bisfchop van Utrecht gehouden werd, tot hetzelfde behoorde. De kerk van dit dorp is zeer oud. Men leest, in eene oorkonde van 1131, dat de bisfchop van Utrecht, zekere inkomsten van de kerk te *Ulzen in Twente*, aan het kapittel van *Sint Peter* te Utrecht, schonk. Onder Paus JOHANNES XXII, in het jaar 1327, ontving deze kerk eenen aflatbrief, door twaalf bisfchoppen te *Avignon* uitgevaardigd, en met derzelver zegels bekrachtigd. (*)

De toren van deze aan den *H. Werenfridus* gewijde kerk, was in oude tijden 280 voeten hoog. In het jaar 1682 werd de kerk door brand, welken een bliksemstraal veroorzaakte, van dit sieraad beroofd, en zelve sterk beschadigd. Onder de predikanten van Ulzen is JOHANNES HASENHARTH, met lof uit de geschiedenis der kerkhervorming, bekend. Hij was een der eersten, die de stralen van het, door den *grootten LUTHER* ontstoken licht, opving, en die benevens den hofprediker VAN LOEN, graaf ARNOLD I, en deszelfs gemalin, eene geborene gravin van BREDERODE, overhaalde, om de Augsburgsche geloofsbelijdenis aan te nemen, welke, zoo als in een bijzonder hoofdstuk nader zal aangewezen worden, in het jaar 1544, door het geheele graaffchap ingevoerd werd.

In vroegere dagen vond men in het kerspel Ulzen zulke ontzag verwekkende steenhoopen, als men thans nog in het landschap Drenthe aantrest, en die daar

(*) JUNGIUS, Codex Dipl. N°. 64 pag. 133.

daar, onder den naam van *Hunnebedden* bekend zijn. De ingezetenen hebben dezelve van tijd tot tijd doen springen, en tot het bouwen van huizen en schuren gebruikt. (*)

In de nabijheid van dit dorp viel de ongelukkige slag, tusfchen graaf EVERWIJN en den bisfchop van Utrecht, voor, welke voor EVERWIJN zulke noodlottige gevolgen had, hoewel de overwinning den bisfchop ook duur te staan kwam.

In het dorp hadden voorheen de heeren van TOREN hunnen adellijken zetel, die dikwijls in de oude oorkonden voorkomen. De beroemde JOHAN NIEUHOF, die, in de 17de eeuw aan den Nederlandschen zeehandel, de gewigtigste dienften bewezen en de wetenschappen met twee onschatbare werken verrijkt heeft, werd te Ulzen, waar zijn vader burgemeester was, geboren. Hij deed als koopman, in den dienst der West- en Oost-indische Kompagnie, verscheidene belangrijke reizen naar de afgelegenste gewesten, en werd tot de gewigtigste bezendingen gebruikt. Zijne Braziliaansche zee- en landreis, in 1682 uitgegeven, en zijne gezantschapsreis naar den keizer van China, twee dikke boekdeelen in folio, met de keurigste platen voorzien, naar de teekeningen van den

I

rei-

(*) NUNNING maakt, in zijne Sepulchr. Westph. pag. 23, van eenen gevondennen zegelring gewag en van eene aschkruik, bij Ulzen uitgegraven, met de letters V. L. S., welke hij nitlegt door *Quintae legionis statione*, standplaats van het vijfde legioen, en waaryan hij den naam *Ulzen* afleiden wil.